

METGES, CIRURGIANS I APOTECARIS DEL SEGLE XVI AL

MONESTIR DE MONTSERRAT

ALTES i AGUILO, Francesc X. Abadia de Montserrat.

El singular emplaçament del monestir-santuari de Santa Maria de Montserrat, i les necessitats inherents a l'acolliment dels nombrosos pelegrins que el visitaven, engendraren, ja des d'antic, la creació d'un conjunt de serveis que feien de Montserrat una petita vila. Un d'ells era precisament el servei mèdico-sanitari, destinat tant als pelegrins i pobres, com als servidors del santuari i als monjos i ermitans. Segons uns càlculs aproximatius realitzats entre els anys 1536 i 1550, però esmentats repetidament fins a principis del segle XVII, la mitjana anual de concurrència a Montserrat era de més de quatre-cents pelegrins diaris i un centenar de pobres; tot i que l'afluència sovint era multitudinària -a voltes entre dues i quatre mil persones- en ocasió de les principals festes religioses, i durant l'època de les romeries anyals -és a dir des de pasqua fins a darrers de setembre-, que l'any 1536 ja eren més de quaranta-vuit. El personal resident a Montserrat -monjos, ermitans, donats, preveres seculars, escolans, oficials, domèstics i traguers- hom el fixava globalment en unes dues-centes cinquanta persones. Per a l'assistència sanitària d'uns i altres el monestir-santuari mantenia un físic o metge, un barber-cirurgià i dos apotecaris -amb llurs pròpies oficines- i les corresponents instal·lacions hospitalàries (1).

Gràcies als reculls de miracles de Montserrat, sabem que d'entre els pelegrins n'hi havia que, desnonats per metges i cirurgians, pujaven a implorar la intercessió de Santa Maria de Montserrat, o bé a agrair la salut recobrada tot oferint un ex-vot o bé publicant-ne el do si aquest era tingut per miraculós o humanament inexplicable. No mancaven, doncs, malalts ni post-convalescents que, afectats per les seqüeles de la malaltia o de l'accident, empenien la pujada del Montserrat; ni tampoc els qui tot complint una prometença feien els camins de la muntanya a peu nu o bé de genollons, de tal manera que sí hem de creure l'abat Pedro de Burgos (+ 1536): "vienen en los pies llagados de las piedras y muy ásperos caminos, regando la tierra con sangre de sus llagas.... las rodillas llagadas y casi comidas hasta el hueso por el trabajo del camino" (2). A més hi havia els pelegrins que venien d'indrets llunyans -Itàlia, Alemanya, França, etc.- exposats a les incidències del viatge; i encara la pobrissalla del país que pujava a Montserrat a la recerca del pa de caritat i de l'assistència mèdica, tal com ho revela una minuciosa normativa d'acolliment establerta l'any 1586 (3), i ho palesa

gràficament l'assentament fet pel majordom del monestir en els comptes de l'any 1521 de l'almoïna que doní a diversos pobres malalts (4).

ELS METGES

En vigílies d'encetar el segle XVI, concretament l'any 1493, el rei Ferran II -que acabava d'introduir a Montserrat els monjos benedictins castellans de l'observança reformada de Sant Benito el Real de Valladolid- manava: "mudar el médico; y que daqui adelante sea... médico maestro Candelso, porque... es mucho menester guardar la orden y costumbre de la casa para que los peregrinos que vinieren no sientan alteración o mudança en ella sino acrecentamiento en la recepción y acogimiento" (5). Tanmateix el mes de setembre de l'any 1495 trobem com a metge de Montserrat "Mestre Johan de Havyon fisich qui sta en servei de aqueixa beneyta casa", professional competent però home violent i busca-raons, aleshores empresonat a Monistrol de Montserrat, de qui l'abat Garcias de Cisneros "per evitar escandols tenia desliverat que may entras en esta casa". No sabem si l'abat cedí a la súplica dels consellers de la vila d'Igualada: "empero la reverencia vostra li fa gracia per la nostra intervencio, se vulla al.limitar (Mestre Johan) e tinga la lengua cortesa e vulla viure virtuosament e servir a vostra reverencia e en aqueixa beneyta casa" (6).

El primer metge conegut del segle XVI és mestre Bartomeu Cometi (o Gometi), que trobem actuant a finals de desembre i primers de gener de l'any 1508 precisament com a testimoni d'un miracle esdevingut a Montserrat en la persona de Joan d'Erbenga, natural de Saona (Gènova), al qual venint de Sant Celoni cap a Montserrat, en sortir de Terrassa, els seus dos acompanyants, després de robar-lo, li tallaren la llengua (7). Molt possiblement, però, el cognom Cometi sigui una llatinització provinent de l'acta notarial del miracle, atès que un mestre Comes (8) està documentat entre el juliol de l'any 1509 i el novembre del 1510 realitzant visites mèdiques a Montserrat (9). Juntament amb mestre Comes trobem en aquests anys dos altres metges que pugen periòdicament a visitar a Montserrat. L'un és mestre Monlleó (10), documentat des de l'agost de l'any 1509 fins a l'abril del 1512, el qual pujava a Montserrat a passar-hi visita set dies cada mes, repartits segons sembla en dues vegades, una al principi i l'altra a la fi del mes, a part de les pujades d'urgència (11). L'altre era mestre Clergue, metge de Manresa (12), documentat des del febrer del 1509 fins al juny del 1510, "quant vingue per visitar lo pare fra Joan de Cigalas, lo qual ya era mort quant arriba"; sembla que aquest metge també visitava a Montserrat quatre dies cada mes (13). Els seus honoraris per la visita mensual eren de cinc i de dos ducats respectivament, equivalents a disset sous diaris; mentre que per les visites ocasionals o bé urgents cobraven un ducat diari, és a dir vint-i-quatre sous, tal com ho veiem per exemple el 27 de novembre del 1510 a propòsit de la darrera malaltia i mort de l'abat Cisneros: "paguí a mestre Monlleo trenta y cinch ducats dor per XXXV dies que havia estat asi sobre la enfermetat de nostre reverent Pare fra Garcia de Cisneros, lo qual día mori" (14). La documentació excepcional i completa de què disposem per al període 1509-1512 ens permet de constatar la inexistència d'un metge resident al monestir-santuari, o bé en l'encontorn immediat.

La cessació dels serveis mèdics de mestre Comes i de mestre Clergue durant l'estiu i la tardor de l'any 1510 comportà segurament gestions per aconduir algun altre metge, ja que el 26 d'agost del 1510 el notari d'Igualada i de Montserrat, Jaume Honorat Franquesa, donava fe d'una "littera seu provisio licentiatore in arte medicine" atorgada pel doctor i protometge lleidatà Alfons González de Sangronis a favor de Pere Roig, ciutadà de Tortosa (15). Els tractes no degueren prosperar, ja sigui perquè a Montserrat no volien metges estadants, o per la titulació de Pere Roig, "in artibus et medicina baccalario"; el cas és que Pere Roig continuà a Montserrat exercint d'apotecari, com veurem més endavant. Cins anys després, el 1515, un altre batxiller en medicina, el reusenc Joan Garau, es disposava a "partir per a Montserrat e aturar allí"; no tenim constància de la seva estada montserratina, que a tot estirar no arribà als dos anys (16).

El mes de gener de l'any 1522 trobem un pagament fet a "mossen Prunera mege (sic), XVIII s. XII d., a complement del sou o salari del primer any" (17), assentat entre els pagaments fets als oficials del monestir-santuari, detall que revela el caràcter residencial o quasi-residencial d'aquest metge a Montserrat. Que, potser, és aquest el "Médico que curaba en casa, y era de Barcelona", que l'any 1522 conegué al futur Sant Ignasi de Loiola, arran d'una experiència montserratina realitzada pel sant durant la seva estada a Manresa (18). No ho podem afirmar amb certesa.

Si haguéssim de cercar-lo en el procés barceloní per a la beatificació de Sant Ignasi potser caldria pensar en el doctor en arts i medicina Simó Joan Pla (1500-1580), els fills del qual declararen al procés (19). És un suggeriment a contrastar documentalment. Don A.M. Albareda insinuà la possibilitat que es tractés del metge Francesc Osset, del qual l'any 1550 hom publicà un poema presentació als miracles de Montserrat -on l'autor és anomenat "Eodem ex monte oriundi"- i l'any 1568 novament uns elegants hexàmetres llatins a la Verge de Montserrat -signats per aquest "doctoris medici barcinonensis"- en els quals l'autor afirma viure al llindar dels vuitanta anys (20); tanmateix, de moment, tampoc no és possible de datar la relació professional d'aquest metge amb Montserrat, tot i que evidentment cal identificar-lo amb l'homònim metge i catedràtic de medicina de Barcelona (21) i amb el "magistro Francisco Osset in medicina doctore, civi Barchinone", a qui l'any 1539 el capítol conventual de Montserrat donà un pati a Collbató, situat al davant mateix de les cases que hi tenia aquest metge (22), segurament també fill de Collbató (23).

Des de 1531 al 1545 trobem resident a Monistrol de Montserrat el doctor en medicina Joan Bayllo, d'origen aragonès i possiblement de la ciutat de Saragossa, casat amb Pràxedes Quint (24). L'únic document estrictament montserratí que de moment li coneixem -una àpoca signada davant notari a Montserrat l'any 1540-, així com el silenci documental sobre qualsevol altre metge montserratí durant aquesta època, juntament amb l'amistat i les activitats econòmiques que l'uniren a Montserrat fins a la seva mort, esdevinguda a Barcelona l'any 1562 (25), ens fan pensar que el doctor Baylo en fou el metge amb residència familiar a Monistrol, tal com ho constatarem amb altres oficials sanitaris del monestir-santuari. Sense anar més lluny aquest és el cas del qui potser fou

el seu successor, el doctor en medicina Lluís Joan Liula, casat amb Magdalena, que l'agost del 1547 exercia a la ciutat de Tarragona (26). Un document notarial del mes de juliol del 1551 el qualifica per primera vegada de "rei medicine professore dicti monasterii", malgrat que a primers de gener del mateix 1551 ja el trobem residint a Monistrol de Montserrat -com a arrendatari de les rendes del priorat montserratí de Sant Sebastià dels gorgs-, i hi romaní encara domiciliat el mes de gener del 1559 (27), bé que el mes de juny del 1558 havia estat nomenat metge del Capítol de Tarragona per a ocupar la vacant deixada per la mort del seu pare (28).

A Montserrat el degué succeir el metge Joan del Frago, "in artibus et medicina doctor", natural del regne de Navarra, però domiciliat anteriorment a Igualada, des d'on degué passar a Montserrat, on el trobem documentat des de mitjan febrer de l'any 1563 fins a mitjan abril del 1564 (29).

Potser en ocasió d'un canvi de titular, l'any 1570 es construí a Montserrat un nou habitatge per al metge (30). El primer en ocupar-lo fou segurament el magnífic Montserrat Matheu, "artium et medicine doctorem", fill d'Igualada, resident ja a Montserrat el mes de setembre del 1574 on visqué la resta de la seva vida i hi féu testament, el 6 de maig del 1584, "detingut de alguna infirmitat corporal de la qual tem morir", tot demanant als monjos que li volguessin concedir sepultura "dins dita església així com han acostumat amb altres doctors, per la summa devotio que jo aporte a la present casa"; la mort li arribà el mes de setembre del 1584, puix que el dia 23 fou publicat el seu testament (31). Del seu servei mèdic a Montserrat, conegut fins ara solament per l'esment que en fa el llibre dels miracles de Montserrat el 17 de juny de 1582 (32), en tenim alguns altres testimonis com ara un curiós certificat mèdic destinat a justificar les dispenses d'observança d'un monjo malalt i conflictiu (33) (vegeu l'apèndix 1).

Tot i ser el metge que durant el segle XVI tingué una residència més perllongada al monestir-santuari, el doctor Montserrat Matheu compaginà el servei mèdic a Montserrat amb altres activitats -com ara l'arrendament de les rendes dels castells montserratins de La Segarra l'any 1574, i accions de procurador del monestir- que l'obligaven a absentar-se'n sovint (34). Potser la necessitat de deixar un substitut a Montserrat fa que el 19 de març del 1576 trobem documentat Francesc Miró, "medicine doctorem et in dicto monasterio Montisserrati habitorem", actuant precisament de procurador de Montserrat (35); labor similar a l'encomanada al doctor Matheu, el 10 de febrer precedent, pel capítol conventual de Montserrat (36). Ací ens trobem sense cap mena de dubte amb el famós metge i farmacèutic Francesc Micó (1528-1592), fill de Vic i ciutadà de Barcelona (37), considerat com el primer herboritzador científic de Montserrat, i que comunicà les noves espècies que hi havia recollides a J. Delechamps, el qual les publicà l'any 1587 en la seva "Historia generalis plantarum", bo i dedicant-li "l'Auricula ursi myconi" (orella d'ós). El mateix any 1576, Francesc Micó editava a Barcelona el seu llibre "Alivio de sedientos", amb pròleg datat a mitjan mes d'agost al seu domicili barceloní. Aquesta estada professional montserratina de Francesc Micó -fins ara desconeguda- ens aporta clàries sobre la seva herborització,

durant la qual degué tractar al famós apotecari montserratí d'origen francès fra Antoni Castell, i també a propòsit d'una obra seva, avui desconeguda, titulada "Las vistas de Montserrate: al confesor Gargallo" (38).

Del successor del doctor Matheu en coneixem dues obligacions concretes establertes l'any 1586, si és que no ho estaven ja anteriorment. Una té per objecte els pelegrins malalts, els quals no podien ser admesos a l'hospital sense el seu reconeixement previ, i ell havia de visitar-los cada dia, matí i tarda, per tal de prescriure el tractament a l'infermer. L'altra fa referència als novicis del monestir; abans de llur professió havia de declarar públicament sota jurament, "si son sanos o tienen alguna enfermedad secreta y radcada" (39).

Des dels anys 1590-1591 fins a les darreries de desembre del 1595 o primers de gener del 1596 trobem com a metge ordinari de Montserrat, amb residència a Monistrol, Salvador Alavedra. El 24 de desembre de 1595, la seva pròxima partença de Montserrat preocupava al Consell de Monistrol, que era del parer "que en la vila vage metge per les necessitats.... serie be se cercas algun medi per hont lo metge no sen vage de la vila" (40). Ara per ara desconeixem els motius exactes pels quals el metge Alavedra deixà el càrrec de Montserrat, i també qui el succeí, malgrat que sovint hom hagi afirmat que en aquest final de segle ja era metge de Montserrat el polifacètic fill de Monistrol doctor Joan Carles Amat; de fet, l'any 1602 el trobem exercint a Esparreguera, d'on passà molt possiblement l'any 1606, a Montserrat, on el trobem ocupant la plaça de metge els anys 1608 i 1609 (41).

ELS CIRURGIANS

Al costat dels metges, trobem a Montserrat la figura del barber-cirurgià. A finals de desembre del 1507 i primers de gener del 1508 sonen els noms d'un tal Dídac, i de "Jacobus chirurgus Cardona" en relació amb un miracle esmentat a l'inici d'aquestes planes (42). Però immediatament apareix un mestre Pere "barbero", que "començo a servir a 14 enero 1508" amb sou de quinze lliures anuals, i que continuava exercint el seu ofici el mes de gener del 1512, en què s'estroneja aquesta font d'informació (43). Segurament és el barber-cirurgià Pere Portella, àmpliament documentat des del gener de 1515 fins a la seva mort. Aquest oficial de Montserrat amb residència familiar a Monistrol, era fill d'un sabater de Sampedor i germà del monjo montserratí fra Miguel Portella -que hi vestí l'habit l'any 1501-, i estava casat amb Antònia Riusech, filla de Monistrol (44). Sembla que, igual que el metge Matheu, compaginà, especialment a partir de l'any 1524, la seva feina a Montserrat amb altres afers exteriors (45). Ja sigui per aquesta causa, o per mort del que avui en diríem especialitats, trobem altres cirurgians relacionats amb Montserrat.

Així, el desembre de 1509 llegim que hom abonava les despeses fetes per un monjo que anà a fer-se curar a Barcelona; el maig del 1510 hom pagà "An Uguet de Sparraguera X s. per lo treball ques pres venint de alla per curar a fra Bertomeu de la cama" (46); i encara l'any 1511 trobem pagaments fets a mestre Ortiz per curar el

mateix monjo (47). També hi ha referències l'any 1521 d'anades de monjos a la consulta d'un tal mestre Jaume per a fer-se curar (48). A més, des de l'octubre del 1521 fins al 20 de gener del 1522, "quant se ana del tot", veiem pujar a Montserrat des d'Igualada mestre Joan Pujassola, que cobrava un ducat i mig per cada viatge (49). I encara el mes d'octubre del 1522 el Consell de la vila de Reus conduïa un cirurgià que havia acabat el seu servei a Montserrat (50).

Mestre Pere Portella morí, sense fills, l'any 1579, bo i demanant en el seu testament d'ésser enterrat "en lo sementiri del dit monestir de Montserrat en lo vas o loch ahont esta soterrat lo reverent pare fra Miguel Portella monjo de dit monastir germà meu o en aquella part del dit sementiri que lo molt reverend senyor abad aparra..... per lo molt que jo so obligat a dit monestir" (51), malgrat que potser des de l'any 1560 ja no exercia habitualment a Montserrat.

Efectivament des del mes de març del 1560 trobem documentat com a cirurgià de Montserrat mestre Pere de Mesa, fill de la ciutat de Guadalajara i casat amb Anna, i amb residència familiar a Monistrol (52). El darrer esment de la seva activitat a Montserrat consta en el llibre de miracles de Montserrat el 26 de setembre del 1587, a propòsit del reconeixement que féu a un carboner francès a qui, el mes de gener, uns bandolers havien donat deu ganivetades, "y aunque los lugares eran peligrosos, conforme dixerón los cirujinos", havia guarit gràcies a la intercessió de Santa Maria de Montserrat; també "a parecer de maestro Pedro de Mesa, cirugiano desta sancta casa, que vio las señales de las heridas, curo el dicho hombre mas por milagro que por industria de maestro" (53). El seu successor sembla que fou el cirurgià Miquel Gualart, resident ja a Montserrat el mes de novembre del 1580; tanmateix el mes de juliol del 1589 el Consell de la vila de Monistrol, desitjant "assalariar hun metge barber es determina se parle ab mestre Messa si empendria a temps fortuir estar en la vila" (54), condició aquesta darrera que sembla insinuar un treball habitual fora de la vila, i versemblantment a Montserrat.

A més dels serveis d'aquests cirurgians contractats, hom n'aprofitava dels cirurgians passavolants, tal com ho reflecteixen dos pagaments: un de l'any 1509 a "un barber de Poblet que sangra an Esteve lo mallorquí", i un altre del 1522 "al cirujano valenciano por las curas que hizo", i al qual hom hagué d'assistir perquè és posà malalt (55).

ELS APOTECARIS

La apotecaria tenia, a Montserrat, com gairebé arreu aleshores, la doble vessant d'apotecaria i d'especieria, d'ací que de vegades hom qualifiqui a l'apotecari d'especier. Tot i compartir un mateix local, cada una de les dues oficines tenia el seu personal -cap i ajudant-, que en el cas de l'especieria estava ocupat normalment pels frares donats.

El primer apotecari del segle XVI que coneixem és mestre Pere Roig, fill de Tortosa i casat a Lleida, que "comença a servir a 14 de desembre 1509" amb sou anual

de 15 lliures. En realitat, però, mestre Roig, era "in artibus et medicina baccalario", tal com ho certificava una "provisio licentiatore in arte medicine" signada l'agost del 1510 pel protometge de Lleida Alfons Gonçalves de Sangronis, i destinada molt possiblement -tal com he apuntat més amunt- a aconseguir la plaça de metge de Montserrat; tanmateix Pere Roig hi continuà d'apotecari, i encara ho era al desembre de 1512. Possiblement els seus coneixements mèdics no foren desaprofitats, com sembla mostrar-ho que el 2 d'octubre del 1510 sortís de Montserrat cap a Lleida, des d'on havia d'acompanyar cap a Castella l'abat Garcías de Cisneros (56), que arrossegava una malaltia de la qual havia de morir a Montserrat poques setmanes després, el dia 27 de novembre del mateix 1510, després de trenta-cinc o quaranta-dos dies de gravetat (57).

Al costat de Pere Roig hi trobem al seu ajudant o mosso d'apotecaria, Diego de Araos, que "comença de servir a 12 de març 1510... e ha de fer todas las cosas necessarias en la botiga segons que li manara mestre Pere Rog (sic)", com ara anar "a Barcelona per unas herbas". A mitjan 1512 encara era a Montserrat, i és anomenat inexactament "moço del especiero" (58). L'especieria, l'any 1510, sabem que estava regentada pel donat fra Martí Antallado (59); i el gener del 1522 ho hauria estat per un domèstic laic de la casa anomenat "Johan especier", que pel seu caràcter d'oficial del santuari segurament cal identificar pròpiament amb l'apotecari (60).

El gener del 1541 trobem d'apotecari Lluís Rosella (61); l'abril del 1543, Joan Palacios (62); el juliol del 1551, Miquel Pallarès (63); i l'agost del 1551, Climent Fontanilles (64) -un nom evocador (65)- que al mes de setembre del mateix any 1551 formava equip amb l'apotecari Tomàs Foren (66), sense que de moment sapiguem quin dels dos era l'apotecari en cap. Tomàs Foren continuava exercint a Montserrat encara el mes de març del 1560 (67). Des del febrer del 1563 fins a darrers de juny del 1567 tenim documentat a l'apotecari Francesc Pena o Penya (68), a qui trobem acompanyat de l'apotecari Joan de Marian l'octubre del 1565 (69), i d'Agustí Llorach el mes de juny del 1567 (70). El 8 de setembre del 1570, antiga festa patronal de Montserrat, hi exercia Antoni Castell, el futur famós apotecari montserratí (71); i entre el setembre del 1571 i el maig de 1572 apareix documentat Bernat Jarri, o Garrich, originari del regne de França (72).

També d'origen francès era l'apotecari Antoni Castell; havia nascut al lloc de Lanac l'any 1540, i després d'una breu estada professional a Montserrat hi prengué l'hàbit de frare donat l'any 1571. Hi continuà ocupant-se, entre altres coses, de l'apotecaria, que els darrers anys de la seva vida -morí als cent quatre anys- exercí al monestir de Sant Benito el Real de Valladolid (73). L'any 1592 contractà l'edició del llibre que l'havia de fer famós, "Theorica y pratica de boticarios en que se trata de la arte y forma como se han de componer las confectiones ansi interiores como exteriores" (74), mogut pel desig de posar a l'abast de tothom, i particularment de los "boticarios flacos en la lengua latina", el servei ofert als pelegrins a Montserrat. En aquesta obra, que reflecteix la seva erudició i la seva experiència, hi llegim una "recepta me dio el boticario de la magestad de Felipe segundo el año 1585 estando en esta sancta casa" (f. 266v.), i una tradicional i anònima recepta contra la pesta, els efectes de

la qual "puedo yo muy bien dezir y testificar por lo que passó en esta santa en la mayor parte de Cathaluña el año 1589" (f. 243).

Fou en aquesta anyada de pesta del 1589 que el Consell de la vila de Monistrol, el 25 de juliol, declarava "que havien consertat ab lo P. fr. Antoni Castell, apotecari, que tothora y quant Nostre Señor permetra que en la present vila y agues pesta ho altre mal contagios, dit fr. Antoni Castell proveys de medesines necessaries; lo qual a promes dit fr. Antoni Castell mijansant hun albara... reste en les cobertes del present llibre". Malauradament aquest document no s'ha conservat; però consta com els consellers imposaren, el mes de setembre, una purga a tots els veïns que retornaven d'altres poblacions; i s'esdevingué que "ab altra gent an purgat venint de Barcelona se seria mort algun fadri dels que purgaren", fet que motivà la immediata indagació de les causes (75).

A Montserrat, l'apotecaria -que tenia accés públic des del claustre gòtic de Giuliano della Rovere i privat des del monestir pròpiament dit- jugava un paper tant o més important que l'apotecari, tal com ho confirma la inestabilitat dels apotecaris respecte la l'estabilitat de metges i cirurgians. A l'època de fra Antoni Castell, concretament l'any 1568, hom continuava anomenant-la indistintament "especieria o botica", i hom qualificava de "boticario" o bé d'"especiero" el seu titular, el qual estava obligat a fer un cop a l'any, en presència del metge de la casa, la "cuenta de las medicinas... y visura de lo que quadre". La "pharmacorum Officina" montserratina havia estat ampliada l'any 1543, i li coneixem, l'any 1586, almenys dues estances: la "botica" i la "rebotica" (76). L'especieria estava, l'any 1584, a càrrec dels donats fra Guiu Barra, i fra Joan Vázquez, que segurament n'era l'ajudant (77); tanmateix un inventari global de la "botica" dreçat el setembre de l'any 1589 inclou cinc alambins (78) i productes d'apotecaria i d'especieria (vegeu l'apèndix 2), alguns dels quals -pebre, encens, gingebre, malagueta, canyella, claus- arribaven abundantment a Montserrat, des de l'any 1536, com almoïna anual del rei de Portugal (79).

Més enllà de l'interès que pugui tenir l'inventari, cal parar esment en les arrels funcionals de l'assimilació d'aquestes dues oficines a Montserrat. Tal com ho deixen entendre els fragments dels llibres majors de comptes dels anys 1509-1512, i 1521-1523, estan íntimament lligades a l'assistència sanitària; de tal manera que sota els conceptes ara d'especieria ara d'infermeria s'hi inclouen despeses generals i particulars d'infermeria, d'apotecaria i d'especieria. Hi llegim assentaments curiosos o interessants com aquests:

"A 16 febrer 1509 pagui.... y per una medecina que ordena per lo pare fra Pedro de Avila III s. que la portaren de Manresa. A 10 juny 1509 pagui.... per unas medecinas per Johan lo fuster XVI s. IIII d. Item pagui.... per anar per uns alambichs a Piera y per los matexos alambichs. Item a 10 de agost 1509 pagui per sis aludas blancas pera pegats VII s. Item per dos troços de pell de llop II s. Item per fra Joan lo coch unas rael per als ulls XV s.; ...per una xaringa de coure per als malalts; ...per adobar una xeringa;...per adobar la serx del ayqua ardent; ...per duas tortugas; ...per una xaringa

prima ab lo cano dargent; ...per dos bragueros. Item a mossen Tallada per las medecinas de fra Bartholomeo (80). Item per seis camisas para enfermos... Item por un memorial de drogas para la especieria; por un braguero para un escolan III s. VI d.; ...por estopas para enfermos; ...a mestre Camps argenter per daurar lo got de las purgues y per lo argent que mancave" (81).

De fet l'apotecaria era a Montserrat l'oficina des d'on es canalitzaven els materials i els serveis específics als malalts i a les quatre infermeries independents que hi funcionaren durant el segle XVI: la de monjos i ermitans, situada a l'interior de la clausura; la dels frares donats, unida a la fi del segle a la dels domèstics; la dels domèstics i dels pelegrins, anomenada també hospital, destruït per una roca el mes de març del 1546 i construït de nou a partir de l'any 1558 (82); i la d'empestats, situada al redós de la capella o esglesiola de Sant Iscle (83), i destinada l'any 1586, a esdevenir la seu definitiva de les infermeries de monjos i de donats en un projecte que no s'arribà a executar (84).

Els pobles veïns de Montserrat també es beneficiaren directament i indirectament dels serveis dels metges, cirurgians i apotecaris de Montserrat. Ho hem palesat repetidament pel que fa a la vila de Monistrol de Montserrat; i coneixem l'agraïment expressat l'any 1495 pel Consell d'Igualada, el qual l'any 1547 s'alegrava, amb raó, d'haver aconseguit un metge competent, i caritatiu amb els malalts i els pobres, "Lo qual redunde en gran bé dels tots, car rellevels de hanar a Montserrat y a altres parts a metges" (85). Tanmateix, aquesta és una faceta exterior encara mal coneguda que pot aportar dades interessants pe a aquest esbós de capítol d'història mèdica de Montserrat.

APENDIX I

Certificació del doctor Montserrat Matheu metge de Montserrat, datada el 10 de març de l'any 1583.

Yo el doctor Montserrat Mattheo, médico ordinario de la casa y convento de Nuestra señora de Monserrate, a todos los que la presente relación ubieren de leer, hago fe como seis años ha que conozco al p. Juan Foresi, italiano, monge desta santa casa, el qual luego salido del noviciado empeço a padecer y padecio, al pie de dos años, de una continua retencion de los excrementos del vientre y intestinos, de la qual le sucedio una ebullición de la sangre tan grande y vehemente, que de quando en quando se le alterava el pulso como que tubiera muy gran calentura; de los quales accidentes y de los trabajos que se passan en la Religión se le ha muy mucho enflaquecido el estómago, por donde digiere muy mal, y se le ha enflaquecido otro tanto más la cabeça, de la qual padece summamente (?) os vaghidos de cabeça, vertigines y distillaciones. Anda el dicho padre muy falto de sueño, las manos se le entorpecen muy a menudo. De los quales accidentes temo que con el tiempo no venga a dar alguna mania, perleçia, o

de repente morir de alguna apoplexia. Por las quales causas y accidentes le he purgado con todo este tiempo cada año una o dos veces, sangrado otras tantas. He le dado el agua del palo muchos dias, he le hecho una fu(?) (?)izquierdo, y otros muchos remedios tópicos y locales conforme da lugar el estado de la Religión, y de continuo persevere en sus indisposiciones.

Requiriendome el dicho Padre a decir en mi conciencia lo que me parece convenir y ser necessario para que no vayan adelante sus males, ya que no puedo cumplidamente hacer los remedios que son necesarios a su salud, pareceme a mi que le conviene mucho abstenerse de todo genero de pescado, de carne de puerco, de çeçina, de legumbres y yervas, y ser parco en el comer y beber como entiendo que lo es; y le conviene dormir y reposar de noche todo el tiempo que le fuere possible, y huyr del sereno y frio de la noche y en particular en tiempo de invierno; deve comer uebos en tiempo que no se como carne, y usar camisa en tiempo de verano, y por los grandes calores dormir en sávanas algunas veces. Y por quanto lo suso dicho es necessario y conviene para la salud del dicho Padre lo firmo en mi nombre, oy a 10 de março 1583. El D. Montserrat Matheo.

(ACA, Monacals d'Hisenda, vol. 1561, f. 579)

APENDIX II

Inventari global de la "botica" del monestir de Montserrat, dreçat el mes de setembre de l'any 1589.

Toda Triacca, 15 ll.
Conficiones sulutivas, 11 ll. 6 onzas.
Tabletas, 1 ll. 3 onzas.
Pildoras, 2 ll. 5 onzas.
Frusiscos, 4 onzas.
Xaraves, 142 ll. 6 onzas.
Emplastos, 52 ll.
Ungentos, 42 ll.
Drogas mayores, 28 ll. 6 onzas, 6 dragmas.
Olios, 80 ll.
Aguas, 411 ll.
Conservas, 15 ll.
Nuezes moscadas, 12 ll.
Canela, 80 ll.
Clavos, 20 ll.
Gingibre, 16 ll.
Pebre, 30 ll.
Açafran, 6 ll. 6 onzas.
Açucar, 405 ll.
Conservas de Valencia, 20 librillas.

Codoñate de açucar, 200 vidrios.
Calabaçate, 24 ll.
Diacitron, 24 ll.
De todas conservas de açucar, 4 quintales.
Lengua bovina, 1 quintal.
Miel, 730 ll.
Conservas de miel, 9 quintales, 13 ll.
Especies molidas, 50 ll.
Trementina, 63 ll.
Almizcle, 1 onza.
Algalia, 1 dragma.

(Santiago de Compostela, Biblioteca Universitària, ms. 11-2, ff. 131-131v.).

NOTES

1.- P. de BURGOS: "Libro de los Milagros hechos a invocación de nuestra señora de Montserrat, y de la Fundación, Hospitalidad y orden de su santa casa, y del Sitio della y de sus hermitas", Barcelona, 1536, ff. 9, 29v.-30v. 36; "Libro de la Historia i Milagros hechos a invocación de Nuestra Señora de Montserrat", Barcelona, 1550, ff. 12, 14v. 16-17 i 22v.

2.- P. de BURGOS: "Libro", ed. 1536, f. 38.

3.- Arxiu de la Corona d'Aragó (= ACA), "Monacals d'Hisenda", vol. 1561, ff. 136v.-137.

4.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3752, f. 342.

5.- ALBAREDA, A.M.: "Intervenció de l'abat Joan de Peralta i dels Reis Catòlics en la reforma de Montserrat (1479-1493)", dins "Analecta Montserratensia" 8 (1954-1955), 87, nº 65.

6.- CASTELLÀ RAICH, G.: "Els consellers d'Igualada intervenen en favor d'un metge que era al servei de Montserrat", dins "Analecta Montserratensia" 4 (1921), 337-339.

7.- Biblioteca de Montserrat, ms. 1, f. 119v.; P. de BURGOS, "Libro", ed. 1536, f. 111.

8.- En aquesta època coneixem Guillem-Pere Comes, eximi doctor en arts i medicina, ciutadà de Barcelona, documentat l'any 1515 (CÁLBET i CAMARASA, J.M.; CORBELLÀ i CORBELLÀ, J.: "Diccionari biogràfic de metges catalans", vol. 3, Barcelona, 1983, p. 234 nº 6919), i que entre 1512-1515 publicà a Barcelona un opuscle, considerat fins fa vuit anys com a llibre incunable (NORTON, J-F.: "A descriptive catalogue of printing in Spain and Portugal, 1501-1520", Cambridge, 1978, nº 129).

Semblen posteriors Guillem-Francesc Comes, documentat l'any 1543 (cf. "op. cit." p. 234 nº 6918) i possiblement fill de l'anterior, i Antoni Comes documentat també a Barcelona el 1543 (DANON, J.: "Visió històrica de l'hospital general de la Santa Creu de Barcelona", Barcelona, 1978, p. 131).

9.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, ff. 295 i 344.

10.- Sembla que s'ha de tractar de Miquel Monlleó, mestre en arts i en medicina, de Barcelona, que l'any 1509 trobem casat amb Càndida (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, notari Joan Faner, manual 63, 9 de juny del 1509).

11.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, ff. 295, 307v., 319v., 331, 344, 367, 391, 405.

12.- Es tracta del metge Nicolau Clergue, fill de Manresa, i aleshores conseller en cap de la ciutat des de 1505 (cf. RAFAT i SELGA, J.: "Aspectos de la medicina en Manresa. Siglos XIII al XVII", dins "I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana", vol. 1, Barcelona, 1971, p. 107).

13.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, ff. 282, 319v., i 331.

14.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, f. 344. El 22 de juny del 1510 hom havia pagat "a mestre Monlleó VI ducats quant vingue per visitar als malalts y torna del camí per visitar nostre reverend Pare" (ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, 331); és a dir cinc ducats perr la visita mensual més un per la visita d'urgència. També durant la darrera malaltia de l'abat Cisneros, el 15 de novembre del 1510 es pagà "a mestre Comes quant vingue per a visitar a nostre reverent Pare per ser dies, set ducats" (ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, f. 344). El sou d'un ducat diari per a les visites extraordinàries sembla habitual en aquest any a Montserrat: "pagui a mestre Font quant vingue a veure la obra que nos avinguerem que li donas un ducat cada vegada que vindria" (ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, f. 300).

15.- ACA, "Notarials Igualada", vol. 73, 26 d'agost del 1510. Sembla que cal identificar el protometge amb el "mestre Gonsales" que aquest any 1510 apareix documentat com a mestre de la Facultat de Medicina de Lleida (df. LLADONOSA i PUJOL, J.: "L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524". Barcelona, 1970, p. 102).

16.- Cf. VILASECA ANGUERA, S.: "Metges, cirurgians i apotecaris reusencs dels segles XIII-XVI". Reus, 1961, pp. 32 i 91.

17.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3752, f. 3752, f. 365v. No sabem si es pot tractar de mestre Prunera de Valls (VILASECA ANGUERA, S.: "Metges, cirurgians i apotecaris", pp. 35-36), o de mestre Prunera metge de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona (DANON, J.: "Visió històrica", p. 131), identificats en un sol personatge per CALBET i CAMARASA, J.M.; CORBELLA i CORBELLA, J.: "Diccionari biogràfic", p. 220 nº 3877; o bé si tracta "mossen Prunera, de Vallmoll del arzobispado de

Tarragona" que trobem servint a Montserrat com a capellà secular els anys 1513 i 1514 (P. de BURGOS, "Libro", ed. 1536, ff. 124 i 129v.).

18.- Cf. "Monumenta Historica Societatis Jesu", sèrie 4ª, vol. 2. Madrid, 1918, pp. 731-736. Aquest testimoni del jesuïta contemporani pare Araoz havia estat bandejat fins recentment; actualment, però, és comunament acceptat pels historiadors ignasians des del treball del pare P. de LETURIA, "¿Hizo san Ignacio en Montserrat o Manresa vida solitaria?", dins "Hispania Sacra" 3 (1950), tot reanalitzant i corregint la polèmica tesi llançada per don A.M. ALBAREDA en el seu llibre "Sant Ignasi a Montserrat", Montserrat, 1935.

19.- "Monumenta Historica Societatis Jesu", sèrie 4ª, vol. 2, pp. 614-615, i 618.

20.- ALBAREDA, A.M.: "Sant Ignasi", p. 87 en nota, ha unificat i confós els dos poemes d'aquest metge, i per tant la cronologia aplicable al seu autor. El primer poema, apareix en el preliminar de les reedicions de l'obra de P. de BURGOS, "Libro", dels anys 1550 i 1556; i el segon poema en les reedicions dels anys 1568, 1574, 1582, 1587 i 1594, i en un manuscrit editat per COLLELL, J. (La musa poètica en Montserrat. Antología de los poetas latinos de los siglos XVI i XVII", Barcelona, 1893, pp. 87-90), en el qual és anomenat "doctoris medici barcinonensis".

21.- Cf. DANON, J.: "Visió històrica", p. 131, i remarqueu- hi l'error tipogràfic en la data 1590, que ha de dir 1570, referida al seu deganat segons en el col·legi de doctors i al rectorat de l'Estudi General de Barcelona.

22.- ACA, "Notarials Igualada", vol. 143, 1 de maig del 1539.

23.- El cognom Osset es troba durant aquest segle a Collbató (ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, ff. 37v.-38; "Notarials Igualada", vol. 86, el 4 de gener del 1524). Durant la segona meitat del segle XVI sovintreja l'esment del metge Francesc Osset i dels seus hereus en les terminacions de finques de Collbató venudes o capbrevades.

24.- Arxiu Municipal de Monistrol de Montserrat, "Manual notarial 1531-1534", foli 155, 18 de juliol del 1531. ACA, "Notarials Igualada", vol. 96, 5 de gener del 1531; vol. 143, 9 de març del 1539; vol. 144, 2 de gener del 1540. Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 66, 17 i 22 de desembre del 1544; vol. 67, 6 de març i 18 de juny del 1545.

25.- ACA, "Notarials Igualada", vol. 144, 5 d'abril del 1540. Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol. vol. 379, 21 i 25 de setembre del 1562; vol. 390, f. 95, 4 de gener del 1566. Santiago de Compostela, Biblioteca Universitària, ms. 11-2, f. 116v.

26.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 71, 30 d'agost del 1547. Era fill de Lluís Liula, metge aleshores de Tarragona (SANCHEZ REAL, J.: "Los médicos de Tarragona. Siglos XIV-XVII", dins "Boletín Arqueológico", 129-132, (1975), 59-62).

27.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 76, 20 de juliol del 1551. ACA, "Notarials Igualada", vol. 167, f. 16, 12 de gener del 1551; vol. 177, f. 75v., 3 d'abril del 1556; vol. 182, 12 de gener del 1559.

28.- SANCHEZ REAL, J.: "Los médicos de Tarragona", p. 63. L'any 1566 apareix documentat un Joan Liulla "artium et medicine doctor civis civitate Terracone" casat amb Joana, i relacionat amb un censal de Montserrat (Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 392, 15 de desembre del 1566); ignoro si es tracta del mateix metge casat en segones núpcies, o d'un fill seu.

29.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 387, f. 76, 16 de febrer del 1563; vol. 388, f. 93, 13 d'abril del 1564. L'any 1543 havia estat contractat per tres anys, amb sou de 12 lliures anuals, per la vila d'Igualada (SEGURA, J.: "Història d'Igualada", vol. 2, Igualada, 1908, p. 88), on seguia habitant el mes de juny del 1547 (ACA, "Notarials Igualada", vol. 159, 9 i 22 de juny del 1547).

30.- ALTÉS i AGUILÓ, F.X.: "Els abats montserratins del segle XVI a el "Liber Reformationis Montisserrati"", dins "Studia Monastica", 31 (1990).

31.- ACA, "Notarials, Sant Feliu de Llobregat", vol. 156, ff. 84-85, 24 de setembre del 1574; vol. 159, ff. 111-114, testament pel qual deixà usufructuària a la seva esposa Joana, instituí hereu el seu fill Joan, i dotà el seu fill Francesc i una "minyona dita Francescha de edad de deu anys poch mes o manco filla bastarda mia".

32.- P. de BURGOS, "Libro", ed. 1587, f. 292.

33.- El pare Joan Forese o Foresí, nascut a Florència l'any 1539, havia vestit l'hàbit a Montserrat el 12 de setembre del 1577, i hi feia aleshores de confessor de pelegrins italians. A més de malalt era un home conflictiu, acusat i malvist perquè "trata en alquimia de piedras" (ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 1561, ff. 575v. i 581; Santiago de Compostela, Biblioteca Universitària, ms. 11-2, f.8).

34.- ACA, "Notarials, Sant Feliu de Llobregat", vol. 156, p. 65; vol. 161, 10 de febrer del 1576; vol. 164, 31 d'agost del 1578; vol. 169, ff. 21 i 27.

35.- ACA, "Notarials, Sant Feliu de Llobregat", vol. 156, p. 30.

36.- ACA, "Notarials, Sant Feliu de Llobregat", vol. 161, 10 de febrer del 1576.

37.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Mn. en fol., vol. 392, 15 de febrer del 1567.

38.- TORRES AMAT, F.: "Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de escritores catalanes", Barcelona, 1836, p. 418. No sabem qui pot ser aquest confessor Gargallo; a Montserrat no hi havia aleshores cap monjo d'aquest nom.

39.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 1561, ff. 136v.-137 i 142.

40.- El seu nom figura en una salutació dels preliminars, preparats els anys 1590-91, del llibre de fra A. CASTELL, "Theorica y practica de boticarios", Barcelona, 1592. Arxiu Municipal de Monistrol de Montserrat, "Llibre del Consell (1594-1608)", ff. 11 i 29.

41.- ACA, "Notarials, Sant Feliu de Llobregat", vol. 247, f. 95. El 21 de gener de 1606 oferí els seus serveis a de Monistrol pel salari anual de cent ducats, preu que els consellers trobaren car; finalment l'aconductaren l'any 1618 (Arxiu Municipal de Monistrol de Montserrat, "Llibre del Consell (1594-1608)", f. 82; "Llibre del Consell (1615- 1644)", f. 9, f. 82. P. de BURGOS, "Libro", ed. 1627, f. 269, l'esmentada com a metge de Montserrat en un miracle del juliol del 1608. ACA, "Notarials, Sant Feliu de Llobregat", vol. 247, f. 184.

42.- Vegeu la nota 7.

43.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, ff. 155v.-156v,m 162, 301.

44.- ACA, "Notarials, Igualada", vol. 78, 3 de gener del 1515; "Monacals d'Hisenda", vol. 3752, f. 365v.; "Notarials, Sant Feliu de Llobregat", vol. 159, ff. 57-60. Santiago de Compostela, Bib. Universitària, ms. 11-1, f. 3v.

45.- ACA, "Notarials, Igualada", vol. 92, 3 de gener del 1530; i especialment vol. 167, f. 15, 11 de gener del 1555.

46.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, ff. 307v., 331. L'any 1578 trobem un "Joan Uget doctor en medicina i arts" domiciliat a Esparreguera (ACA, "Notarials, Sant Feliu de Llobregat", vol. 156, p. 180).

47.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, f. 391.

48.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3752, f. 346.

49.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3752, ff. 346 i 360. Del mateix any 1521 és un document de "Joannes Pujassola chirurgus et barbitonsor olim in villa de Vallibus Campi Terrachone retroannis vero degens in villa Aqualata", on continuava residint l'any 1522 (ACA, "Notarials, Igualada", vol. 82, 10 de desembre del 1521, i vol. 83, 10 de maig del 1522).

50.- VILASECA ANGUERA, S.: "Metges, cirurgians i apotecaris", pp. 70 i 73.

51.- ACA, "Notarials, Sant Feliu de Llobregat", vol. 159, f. 57.

52.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 375, 7 i 15 de març del 1560;

Man. en fol. 389, f. 61v.

53.- P. de BURGOS, "Libro", ed. 1582, f. 281v.

54.- Arxiu Municipal de Monistrol de Llobregat, "Llibre del Consell (1575-1594)", f. 78v.

55.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, f. 282; vol. 3752, ff. 360 i 369v.

56.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, ff. 155v-156 i 344; "Notarials, Igualada", vol. 73, 26 d'agost del 1510; vol. 75, 10 de setembre del 1512.

57.- No sabem si s'han de computar seguits els trenta-cinc dies que mestre Monlleó, i els set dies que mestre Comes passaren a la capçalera del malalt (ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, ff. 344).

58.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, ff. 158, 331, 391 i 405.

59.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, f. 319v.

60.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3752, f. 360.

61.- ACA, "Notarials, Igualada", vol. 145, 25 de gener.

62.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 64, 18 d'abril.

63.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 76, 20 de juliol.

64.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 76, 3 d'agost.

65.- A Barcelona vivia en aquesta època l'apotecari homònim Climent Fontanilles, membre del col·legi d'apotecaris des del 1530 fins a la seva mort a final del 1567, i del qual fou clavarí l'any 1534, cònsol segon el 1537, i cònsol en cap l'any 1565 (Ateneu Barcelonès, "Llibre d'actes del gremi d'apotecaris", ff. 22, 25, 36 i 168 principalment; GONZALEZ i SUGRANYES, M.: "Contribució a la Història dels antics Gremis dels Arts i Oficis de la Ciutat de Barcelona", vol. 1, Barcelona, 1915, pp. 45-46). L'any 1535 figura com a testimoni en el contracte per a la impressió de la "Concordie apothecariorum" (MADURELL i MARIMON, J.Mª: "Documentos para la historia de la imprenta y libreria en Barcelona (1474- 1553)", Barcelona, 1955, p. 751). Li conec dues filles (Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 391, f. 5v.; vol. 392, 1 d'octubre del 1566) i un fill, Benet Fontanilles, que el substituï a la seva mort al col·legi d'apotecaris (Ateneu Barcelonès, "Llibre del gremi d'apotecaris", ff. 172v. i 174). Potser es tracta ací d'un altre fill? El 1557 prengué hàbit monàstic a Montserrat un tal Montserrat Fontanilles (Santiago de Compostela, Bib. Universitària, ms. 11-2, f.7).

66.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 76, 19 de setembre, on és anomenat, segurament per error, Pedro Foren.

67.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 375, 7 i 15 de març.

68.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 387, f. 76, on és anomenat Pere; vol. 388, f. 93; vol. 391, ff 12v. i 74; vol. 392, 20 de desembre del 1566 i 20 de juny del 1567; vol. 394, 5 de febrer del 1566, i 28 de juny del 1567.

69.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 390, ff. 72 i 76v.; vol. 394, 15 i 25 d'octubre del 1565.

70.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 392, 20 de juny; vol. 392, 28 de juny.

71.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 86.

72.- Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 397, 13 de setembre; vol. 86, 28 de maig.

73.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 1561, f. 501. Santiago de Compostela, Bib. Universitària, ms. 11-2, f. 77.

74.- ALBAREDA, A.M.: "Bibliografia dels monjos de Montserrat (segle XVI)", dins "Analecta Montserratensia" 7 (1928) 273; MADURELL MARIMON, J.M^a: "La edición de la "Theorica y práctica de boticarios" de fray Antonio Castell", dins Revista de la Real Academia de Farmacia de Barcelona, nº 2, mayo 1958, pp. 217-219.

75.- Arxiu Municipal de Monistrol de Montserrat, "Llibre del Consell (1575-1595)", ff. 79v., 82v. i 84.

76.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 1561, 3ª part, ff. 122v. i 125. ALTÉS i AGUILÓ, F.X.: "Els abats montserratins".

77.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 1561, f. 643. Fra Guiu Barra havia pres l'hàbit l'any 1546, i fra Joan Vázquez l'any 1579 (Santiago de Compostela, Bib. Universitària, ms. 11-2, ff. 76 i 77v.).

78.- Santiago de Compostela, Bib. Universitària, ms. 11-2, f. 133.

79.- Santiago de Compostela, Bib. Universitària, ms. 11-2, ff. 116. ACA, "Notarials, Igualada", vol. 148, f. 123. Biblioteca de Catalunya, "Arxiu", Man. en fol., vol. 86 i vol. 673, 17 d'agost de 1572, en què hom féu procura per "demanar al serenissim rey de Portugal la almoyna de les especies que solien donar y fer merce a esta santa casa sos antepassats y per a que cobre lo ya caygut si voldran fer la merce".

80.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3750, ff. 282, 295, 307v., 319v., 331, 344, 391.

81.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 3752, ff. 334, 346, 360.

82.- BARREIROS, G.: "Corografía de algunos lugares", dins "Viajes de estrangeros por España y Portugal", vol. 1, Madrid, 1952, pp. 1027-1028. El nou hospital començat per l'abat B. de Tocco l'any 1558 és l'edifici avui anomenat del Venerable. Segons un inventari global de l'any 1589 disposava de : "Xeringas 9; Escofias para enfermos 120; Camisas de enfermeria 52" (Santiago de Compostela, Bib. Universitària, ms. 11-2, f. 133).

83.- P. de BURGOS, "Libro", ed. 1536, f. 9; ed. 1550, f. 14v.; ed. 1582, f. 18. D'ací l'existència també d'un cementiri, en l'excavació del qual, al segle XVIII, hom hi trobà restes humanes, i esclavines i bordons de pelegrins (Madrid, Biblioteca del Palacio Real, ms. 2520, f. 205v.).

84.- ACA, "Monacals d'Hisenda", vol. 1561, 3ª part, f. 159.

85.- CASTELLÀ RAICH, G.: "Los Concellers d'Igualada", p. 338. SEGURA, J.: "Història d'Igualada", vol. 2, p. 88.